

Egyetemi doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Jausz Béla a pedagógus professzor

Az 1919–1959 közötti szakmai életút elemzése

Vargáné Nagy Anikó

Témavezető: Dr. Brezsnay László

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program

Debrecen, 2013.

Egyetemi doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Jausz Béla a pedagógus professzor

Az 1919–1959 közötti szakmai életút elemzése

Vargáné Nagy Anikó

Témavezető: Dr. Brezsnay László

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola

Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program

Debrecen, 2013.

1. Az értekezés célkitűzései, a téma körülhatárolása

Az elmúlt évtizedekben ismét lendületet kaptak a felsőoktatás történetét feltárni és újraértelmezni hivatott kutatások a neveléstudomány területén. Egykor neves, ám feledésbe merült intézmények, hagyományok, életművek kerülnek újra a kutatók figyelmének látókörébe. A magyarországi egyetemek neveléstudományát reprezentáló iskolateremtő személyiségekről és tevékenységükről készülnek újraértelmező tanulmányok. Az 1912-ben alapított debreceni egyetem első közel hatvan évének átfogó neveléstudomány-történeti kutatására az egyetem szaktanszékének munkatársai és doktori hallgatói a „Debreceni Iskola” projekt keretében vállalkoztak. Az OTKA által támogatott kutatás¹ a Debreceni Református Kollégium pedagógiai hagyományainak és az alapítást követő időszak első négy professzorának (Mitrovics Gyula, Karácsony Sándor, Jausz Béla és Kelemen László) műhelyteremtő munkásságát tekintette kutatása tárgyának. Jelen disszertáció ennek a kutatásnak a keretében készült.

Témánk aktualitását adta, hogy az egyetem centenáriumi történetében helye van az egyetem életében jelentős szerepet játszó professzori portrék bemutatásának. Az utókor kötelessége egy adott intézmény hagyományait, műhelyteremtő munkáját és az általa képviselt szellemiséget kutatni. Az oktatói portrék megrajzolása hozzájárul az egyetem történelmének megismeréséhez és értelmezéséhez, valamint útmutatóul szolgálhat az új generációk számára.

Az említett professzorok sorában Jausz Béla (1895–1974) életpályát dolgozták fel legkevésbe a szakirodalomban. Ennek okait abban is látjuk, hogy kortársaihoz, más egyetemek pedagógia professzoraihoz képest kevésbé állt reflektorfényben. A professzorok tudományos pályafutásának, iskolateremtő hatásának vizsgálata során a neveléstudomány debreceni képviselői különböző megítélés alá estek. Jausz Béla szakmai életútja, pedagógiai munkássága csak vázlatosan került feldolgozásra, homályban maradtak életpályájának olyan eseményei, helyei, tevékenységei, amelyek pontos részleteit érdemes feltárni ahhoz, hogy megismerjük és megértsük személyiségét és pályájának fordulatait. Életpályája több városhoz, helyszínhez, intézményhez kötődött. Életében gyakoriak voltak a párhuzamosságok, több szakmai szerep egymásmellette és egymásra épülése, amit a szakirodalom korábban kevésbé vett figyelembe. Mindezeket túl a kutatásnak foglalkoznia kell a Jausz-pálya nagy paradoxonával, a politikai fordulatokban és kurzusváltásokban bővelkedő, tragikus

¹ „A 'debreceni iskola.' Pedagógiai-tanárképzési irányzatok és képviselőik történeti regionális összefüggésben” OTKA Nyilvántartási szám K62593. A kutatás vezetője Brezsnýánszky László.

időszakokat át- és túlélő oktatói karrier fordulataival, s azzal, hogy Jausz Béla, aki a polgári világban nevelkedett, hogyan találta meg a helyét a háború előtti és az azt követő világban is úgy, hogy mindvégig megőrizze a neveltetéséből adódó tartását és alapvető életelveit.

Kutatásunk témája Jausz Bélának az 1919–1959 közötti pedagógiai munkássága során betöltött középiskolai tanári, iskolaszervezői, igazgatói, minisztériumi tisztviselői, professzori, rektori szerepkörök és a vállalt szerepekhez kötött tevékenységek vizsgálata volt. A kutatás időbeli keretétül választott időszak Jausz Béla életében a pályakezdéstől az egyetemi karrier csúcspontját jelentő rektori megbízás végéig tartó 40 év. Kutatásunk Jausz Béla szakmai életútjának keretébe illesztve tárta fel e négy évtizednek a személyes történetét, mivel a vizsgált időszakban Jausz Béla a különböző szerepekben és élethelyzetekben jelentős tényezője volt a debreceni egyetem tanárképzésének és szaktudományos életének.

Szakmai életútja a Kisújszállási Református Főgimnáziumban tanárként eltöltött évekkkel kezdődött. Az egyetem első gyakorló gimnáziumának megszervezésével és valódi tanárképzési műhellyé alakításával Debrecenben folytatódott, majd a tanszékvezetői és rektori időszakában vált teljessé. Jausz Béla iskolateremtő munkája, a tanítványokkal szemben tanúsított emberi magatartása, pedagógiai szemlélete, a tanárképzés iránti elkötelezettsége, vezetői magatartása, oktatásirányítási tevékenysége állította alakját érdeklődésünk és kutatásunk középpontjába. Szakmai életútjának egészét tekintve – úgy ítéljük meg – mindvégig a tanári hivatás motivációi voltak a legerősebbek. Pályáivén nem a tudós, hanem a pedagógiai gyakorlattal rendelkező, nagytudású tanár szerepvállalása volt a leginkább meghatározó. Középiskolában szerzett jelentős gyakorlata, rálátása révén a középiskolát értő szakember maradt egész pályája során, akkor is, amikor iskolát, tanszéket vagy egyetemet irányított. Dolgozatunk középpontjában Jausz Béla a tanár, a pedagógus professzor áll.

Dolgozatunk célja az volt, hogy a kutatás tárgyául választott Jausz életpálya 1919-1959 közötti szakaszát a szakmai, pedagógiai tevékenységek, szerepvállalások elemzését az elérhető írott dokumentumok tanulmányozásával és a rá emlékezők szóbeli narratíváinak feldolgozásával végezzük el. Öt átfogó témakörben számos kérdésre kerestük a választ.

1. Milyen szocializációs környezet, milyen személyes hatások vették körül a tanulmányai és a tanári pályára felkészülés, illetve a pályakezdés időszakában?

2. Milyen körülmények között működtette Jausz Béla a debreceni gyakorló gimnáziumot? Kevésbé feltárt terület az itt végzett oktatásirányítási, iskolavezetői tevékenysége.

3. Hol és milyen tevékenységekkel telt pályájának budapesti szakasza?

4. Milyen körülmények között folyt Jausz Béla pályájának újabb debreceni szakasza, tanszékvezetői, rektori működése, s milyen viták zajlottak kinevezéseivel kapcsolatban?

5. Milyen kapcsolati erők azok, amelyek a szakmai karrierje során Jausz Béla segítségével voltak abban, hogy lényeges önfeladás nélkül teljesíthesse vállalásait?

2. Az alkalmazott kutatási módszerek

A kutatás forrásbázisát az életpálya egyes állomásainak megfelelő iratanyagok és levéltári dokumentumok képezték: ügyviteli iratok, jegyzőkönyvek, gimnáziumi értesítők. Forrásul szolgáltak továbbá azok a gondolatgazdag szóbeli visszaemlékezések (24 interjú), amelyekben pályatársak és tanítványok emlékeztek Jausz Bélára. A kvalitatív kutatásban résztvevő interjúalanyokat szóbeli ajánlás alapján kerestük fel a „hólabda” módszer segítségével. Kiválasztásuknál arra törekedtünk, hogy olyan interjúalanyokat találjunk, akik Jausz Béla pályájának egy-egy állomásán kapcsolatban álltak a professzorral. Az írott és szóbeli források elemzése alapján egészítettük ki és tettük árnyaltabbá a szakirodalomban korábban kialakult tanári, professzori portrét. Igazolni kívántuk, hogy a még elérhető emlékezeti narratívák árnyaltabb megértési lehetőséget kínáltak a pedagógiai történetírásban a téma kifejtésének, alkalmas kontextust nyújtottak az összefüggések mélyebb megértéséhez és lehetőséget biztosítottak ugyanazon téma más-más nézőpontból való értelmezésének.

3. A kutatás eredményei

Az értekezés eredményének tekintjük, hogy kutatásunk során részletesen feltártuk Jausz Béla gazdag életpályáját. Jausz Béla Kisújszálláson kezdte pályáját. Az Eötvös Collegiumban szobatársa, későbbi katonatársa, a kisújszállási Török Tibor volt, akinek családi kapcsolata révén vállalt Jausz a háborúból hazatérve magyar német szakos tanári állást a Kisújszállási Református Főgimnáziumban. Az egyetemi tanulmányokat helyettes gimnáziumi tanárként befejezve, a középiskolai tanári oklevelet 1920-ban megszerző Jausz Béla aktív középiskolai tanári és társadalmi életet élt Kisújszálláson, ami pedagógiai szakmai indulásának meghatározó helyszíne volt. A fiatal Jausz Béla – a korban szokásos módon – mind az iskolában, mind az intézményen kívül számos területen tevékenykedett. Kutatói érdeklődésének központi kérdései ekkor elsősorban a német nyelvtanítás és német irodalom témakörére irányultak. Jausz széleskörű tájékozottsága fejeződött ki előadásainak tartalmában, nyitott volt az új pszichológiai felismerések, új oktatási módszerek, a nyelvtanítási reformok iránt.

1925-ben a német irodalom területén szerzett bölcsészdoktori címet Debrecenben, és ettől az évtől kezdve német nyelvi lektorként oktatott az egyetemen. Az, hogy egyszerre töltött be középiskolai tanári és egyetemi oktatói szerepkört, ettől az időtől kezdve 1945-ig jelen volt szakmai életében. A tanítás mellett Kisújszálláshoz köthető Jausz Béla másik szenvedélyének, a cserkésznek a megjelenése is. A cserkész nevelő erejébe vetett hit mögött a természet szeretetét, a katonás fegyelmet és szigorú rendet tisztelő Jausz Béla áll. A cserkész fontos szerepet játszott pedagógiai elveinek megalkotásában. A cserkészlet iskolai bevezetésével nevelési rendszerét teljesítette ki.

A kisújszállási évek alatt a Collegium Hungaricum állami ösztöndíjasaként külföldi tanulmányúton vett részt. Bécsben, Berlinben és Hamburgban megismerkedett a német iskola- és internátusrendszerrel, a látottakat az iskolai értesítőben megjelent tanulmányban foglalta össze, s ez az írás ösztönzést adott a gimnázium mellett régóta tervezett internátus felállításának. Tapasztalatainak ismertetésével, a külföldi példa elfogulatlan elemzésével Jausz Béla maradandó érdemeket szerzett az internátusi nevelés helyi elindításában és gyakorlati megvalósításában.

Jausz diákokkal való széleskörű kapcsolata, szerepeinek sokszínű és kiterjedt palettája, a gimnáziumban szerzett gazdag tanári gyakorlata forrásul szolgáltak későbbi előadásaihoz és szemléletes, életszerű pedagógiai példatárat biztosítottak a számára. Jausz Béla Kisújszálláson fiatal, ambiciózus, tevékeny középiskolai tanár volt, aki jelentős szerepet töltött be a gimnázium életében, szakmai újításai hozzájárultak az iskola-szülő kapcsolat újszerű felfogásának meghonosodásához.

Jausz Béla a Kisújszálláson töltött 16 év tevékeny, alkotó gyakorlati munkája során alapozta meg az egyetemi katedrán elhangzó előadásait. A valós, életszerű gyakorlati példák hitelessé tették mondanivalóját. A Kisújszálláson szerzett pedagógiai gyakorlata később nemcsak az egyetemi oktatásban, de az 1950-es években, a Neveléstudományi Tanszék vezetésére kiírt pályázat elbírásakor, majd előadói munkájának megítélésekor is előnyt jelentett számára. Kisújszálláshoz köthetők a református egyházi és középiskolai tanári körökhöz fűződő személyes kapcsolatai, az itt szerzett ismeretségei, kapcsolati rendszere jelentősen befolyásolták későbbi pályáját.

Feltártuk és számos részlettel gazdagítottuk Jausznak a Tanárképző Intézethez és a gyakorló gimnáziumhoz kötődő kapcsolatait. A Jausz által képviselt klasszikus műveltséggel egy agilis, a pedagógiai, módszertani és nevelési problémák, valamint a nevelési helyzetek iránt nyitott, pedagógiai gyakorlattal rendelkező tanárként folytatta pályafutását a Középiskolai Tanárképző Intézet alkalmazásában. Jausz Béla a Kisújszállási Református

Főgimnázium tanári karában egyetlen doktori fokozattal rendelkező tanárként az egyetem mellett működő Tanárképző Intézethez kívánt kerülni. Erről a szándékáról tanúskodik az általunk feltárt és elemzett, 1925-ben született magánlevél, melyet Jausz Béla apósa, Török Imre református lelkész írt Horthy Miklóshoz. Kérését a VKM-hez irányították, Jausz Béla a minisztérium kinevezésével 1935-ben került a Tanárképző Intézethez. Arra a következtetésre jutottunk, hogy támogatói révén személyére ekkortól irányult a figyelem, amely pályájának későbbi szakaszában, így gimnáziumi igazgatói kinevezésekor is segíthette.

Fontos eredménynek tekintjük, hogy Jausz Béla gyakorló gimnáziumi igazgatói kinevezése eddig nem ismert részleteit tártuk fel. Értekezésünkben ismertettük azokat a körülményeket, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy 1936 szeptemberében a VKM Jausz Bélát a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma igazgatójává nevezte ki. Az igazgatói megbízásról a döntés a minisztériumban született, amelynek háttérében a kisújszállási ismertségen túl más jellegű kapcsolatok is álltak. Igazoltnak látjuk azt, hogy a kinevezés megítélésekor előnyt jelentett az Eötvös collegiumi múlt, a korábbi tagok közötti ismeretségi háló. Jausz középiskolai igazgatóként tizenegy egykori kollégiumi diáktársával állt kapcsolatban, akik vagy tanár kollégái, egyetemi oktatói, valamint minisztériumi kollégái és ismerősei voltak.

A gyakorló gimnázium rövid fennállása alatt sikeres, rangos iskolává vált. A gimnáziumot iskolapéldának tekintjük, és azon ikonszerű helyek közé soroljuk, amelyek meghatározó szerepet töltenek be korukban. Úgy véljük, az emlékezetnek ez a helye jelentős szerepet játszott Jausz életében és meghatározó volt pályájának későbbi megítélésében is. Megvizsgáltuk, melyek azok a sémák, amelyek mentén kialakult az intézmény pedagógiai kultúrája, a tanítványok hogyan örökítették tovább az intézmény szellemiségét, illetve milyen szimbólumokkal azonosítható a tanárképzés eme gyakorlati képzőhelye.

Értékelésünk szerint Jausz Béla egyik legfontosabb igazgatói feladatának tekintette a különleges rendeltetésű gimnázium eredményes munkájához alapvetően szükséges feltételek megteremtését. Ennek egyik biztosítékát a gyakorló többretegű funkciójának megfelelő és a legalkalmasabb tanerők kiválasztásában látta. Ennek érdekében a város és az ország különböző részeinek középfokú intézményeiben személyesen kereste fel a jó hírű tanárokat. A tanári kar kialakításában és teljessé tételében tudatosan, szakmai szempontokat messzemenően figyelembe véve válogatta ki a gyakorló gimnázium szellemiségének megfelelő tanárszemélyiségeket. Arra törekedett, hogy szakmailag és metodikailag is jól felkészült, széles látókörű pedagógusok tanítsanak a középiskolai tanárképzés érdekében létrejött gyakorló gimnáziumban.

A kiváló tanári karral működő intézmény valódi műhelymunkát végzett a tanárképzés terén. Az intézmény a klasszikus gyakorló gimnáziumi küldetéséből adódó sajátos feladatokat is képes volt teljesíteni. A hármas funkciót ellátó iskola nevelő-oktató intézmény, a tanárképzés gyakorlati színhelye, a „gimnaziális” pedagógia műhelye volt egyidejűleg, amelyet az országban elsőként induló budapesti gyakorló gimnázium mintájára szerveztek meg. A feladatok sokrétű, szerteágazó munkát kívántak meg a tanároktól. Úgy véljük, a különböző igények sikeres összehangolása Jausz Béla vezetői képességeit igazolja. Az igazgatótól mindenekelőtt adminisztratív feladatok ellátását igényelte a szerepköre, amit a források tanúsága szerint a tanítás elé helyezett. Ezekben az években gimnáziumi igazgatóként alacsonyabb óraszámú tanított, az igazgatói teendők mellett a tanárképzésben oktatott, továbbá vezetőtanár volt. Jausz az intézmény működéséhez szükséges szakmai segítséget biztosította, hogy az igen rövid idő alatt társadalmi rangot elérő intézményben megvalósuljon az alapítók szándéka. Az intézménnyel szembeni elvárásokat a VKM és a Tanárképző Intézet elnöksége közvetítette, védnökségük emelte is az iskola társadalmi rangját. Jausz jelleméből adódóan meg akart felelni az elvárásoknak, és bizonyítani akarta, hogy személye érdemes volt az igazgatói posztra. Jausz igazgató számos kérése és javaslata a felügyeletet gyakorló Tanárképző Intézet vezetőségének előzetes szűrőjén keresztül került felterjesztésre a VKM-hez. A minisztérium, amennyire a háborús viszonyok között tehetett, a működéshez szükséges anyagi feltételeket biztosította az intézmény számára. Jausznak önálló döntési jogköre volt az arra alkalmas tanárok felkutatásában, de kiválasztásukat az előzetes vizsgálódások alapján a minisztériumban terjesztették fel. Jausz döntési jogköre az iskola belső ügyeire terjedt ki: a tanulók fegyelmi ügyeire, a tantestületi élet alakítására, a gyakorló tanárjelöltek iskolai feladatainak beosztására, ellenőrzésre, az éves tantárgyfelosztás elkészítésére.

Jausz Béla kezdeményezésére - kisújszállási mintára - Debrecenben is hoztak létre cserkészcsapatot, mert Jausz a tanulók eredményes nevelése érdekében nagy jelentőséget tulajdonított a cserkészlet szellemében rejlő nevelői lehetőségeknek, az iskola nyitottá tett szakmai munkájának, a szülőkkel való közvetlen kapcsolattartásnak. Azzal is a kisújszállási kezdeményezést folytatta Jausz, amikor számos alkalommal meghívták a szülőket az iskolában folyó pedagógiai munka megismerésére és nevelési tárgyú előadásokat tartottak szülői értekezletek alkalmával.

A háborús körülmények vezettek ahhoz, hogy Jausz Béla 1944 őszén elhagyta Debrecent, lemondott a gimnáziumi igazgatói posztról és Budapestre költözött. Jausz a minisztériumtól budapesti álláslehetőséget kért, és kapott. 1945. augusztus 10-től a Budapesti Középiskolai

Tanárképző Intézetnél tanárképző intézeti és külső oktatóként tartott pedagógiai és lélektani előadásokat a tanárjelölteknek. 1949 szeptemberétől megszűnt a Tanárképző Intézet, és Jausz Béla a Budapesti Bölcsészettudományi Kar Tanulmányi Osztályához került osztályvezető helyettes főelőadónak. 1957-ig neveléelméleti és neveléstörténeti előadásokat tartott pedagógia szakos hallgatóknak.

Értekezésünkben feltártuk Jausz Béla minisztériumban végzett tevékenységét, amely tények a róla korábban megjelent publikációkban ismeretlenek voltak. Az Oktatásügyi Minisztériumban a Felsőoktatási Főosztály Módszertani Osztályát vezette 1954. júliustól 1955. augusztus 31-ig. Maga a munka inkább a bürokrata, mint a pedagógus attitűdöt igényelte. A minisztériumban három egykori Eötvös collegiumi diákkal állt munkakapcsolatban. Joggal feltételezhetjük, hogy minisztériumi tevékenysége társadalmi kapcsolatainak további szélesítését biztosította Jausz Béla számára. Véleményünk szerint későbbi rektori kinevezése a minisztériumban végzett tevékenységének, az itt szerzett társadalmi kapcsolatoknak, itt kialakított ismertségének és ismeretségeinek is köszönhető.

Jausz Bélát 1951 ősztől a Közoktatási Minisztérium bízta meg a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszéke vezetésével. A következő tanévben pályázat útján lett tanszékvezető egyetemi docens. Jausz Bélának egykori Debrecenhez kapcsolódó munkája és kapcsolatai révén volt helyi ismertsége, debreceni múltja, még ha az egy korábbi rendszerhez köthető is. Helyismerettel rendelkezett, és számos egykori kollégájával találkozott az egyetemen. Megszervezte a Karácsony ellehetetlenítése és lemondása miatt két évig gazdátlan tanszék elméleti és gyakorlati teendőit, oktatói személyzetét. A politikai légkör eluralkodása nyilvánult meg abban, hogy az oktatók munkájának értékelésében ideológiai szempontok érvényesültek és általánossá vált előadásaik tartalmának megfigyelése. Az első tanévben a minisztérium, majd 1952 tavaszán az egyetemi vezetés kérte Jausz tanszékvezetői és oktatói munkájának ellenőrzését és értékelését. A vizsgálóbizottság tagjai elismerték Jausz Béla pedagógiai előadásaiban a kor elvárásainak megfelelő tartalmat, előadás-kultúráját, elméleti és módszertani ismereteit. Egyetemi előadásainak vizsgálata során több esetben hivatkoztak gazdag pedagógiai példatárára, amelyet Kisújszálláson és Debrecenben szerzett középiskolai tanári gyakorlata alapozott meg. Ez a pedagógiai tapasztalat, gyakorlatias oktatási mód Jausz Béla „védjegyévé” vált. Későbbi pályáján, a személyéről írt jellemzésekben mindig megemlézték, és az egykori tanítványok is megerősítették, hogy Jausz elméleti előadásait pedagógiai gyakorlati példákkal támasztotta alá.

Az egyetemen folyamatos támadások érték budapesti lakhelye és az ottani elfoglaltságai miatt. A „lejáró utazó oktató” elmarasztalás debreceni munkássága során hosszan elkísérte. 1957-ig külső előadóként oktatott a budapesti egyetemen, s közben a minisztériumban is dolgozott. Budapesti munkájának megszűnése után sem költözött Debrecenbe, melynek okait egyrészt abban látjuk, hogy a debreceni lakást érő bombatámadás után a család Budapesten rendezkedett be.

Tudományos aktivitásának hiányosságát számos fórumon kritikával illették. Folyamatos bírálatok érték szerény publikációs teljesítménye miatt, ami akadályozta az egyetemi professzori cím megszerzésében. Szakmai pályafutásához képest viszonylag későn, 1961-ben kandidált. Egyetemi tanári kinevezésének elhúzódása mögött is a kevésbé jelentős tudományos tevékenysége állt. Jausz egyetemi tanári címére érkezett ugyan javaslat az egyetem és a kollégák részéről, akik gyakorlati tapasztalataival és pedagógiai szakértelmével indokolták a fokozat odaítélésének jogosságát. De nem ezen az úton kapta meg a címet. Jausz tudományos előléptetése a rektori kinevezéssel összefüggésben, 1957-ben vált sürgetővé. Tudományos munkájától, még el nem készült kandidátusi dolgozatától és az egyetem korábbi előterjesztésétől függetlenül döntöttek. Rektorként kollégái sem akadémiai professzorként vagy tudós tanárként tekintettek rá. Önéletrajzi visszaemlékezésében maga Jausz is megemlítette tudományos publikációinak hiányát.

Jausz Bélát 1951 ősztől a Közoktatási Minisztérium bízta meg a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszéke vezetésével. A következő tanévben pályázat útján lett tanszékvezető egyetemi docens.

A tanszékvezetői megbízás, majd kinevezés háttérében egy a korábbi rendszerben nevelkedett, konzervatív pedagógus személye rejtőzik. Korábbi egyetemi kollégái elsősorban pedagógiai tevékenységének elismertségére hivatkoztak tanszékvezetői pályázata bírálásakor.

1957. augusztus 1-jétől Jausz Bélát nevezték ki a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektorává. A kinevezést érintő levéltári dokumentumok, pártpolitikai iratok és a korszak személyes tanúival készült beszélgetés alapján igazoltnak véljük, hogy felülről hozott politikai döntés állt az ellentmondásos rektori kinevezés háttérében. Arra a következtetésre jutottunk, hogy egy jól előkészített folyamatban került előtérbe Jausz Béla személye. Az egyetem történetében az 1950-es években az első olyan rektorválasztás történt, amelyről nem kérdezték meg az Egyetemi Tanács tagjait. Úgy véljük, Jausz Béla pártpolitikai érdekeken és törekvéseken alapuló rektori kinevezése előkészítésének tekinthető az egyetemi tanári cím odaítélése, amelyet 1957 tavaszára időzítettek. 1958-ban úgy került sor rektori kinevezésének

meghosszabbítására, hogy az egyetemi pártvezetés által Jausz vezetői kvalitásairól készített jelentés nem emelte ki vezetői erényeit.

Rektorként koordináló vezetői magatartásra, konfliktusokat elsimító személyiségre volt szükség. Jausz Béla politikailag nem kompromittálta magát, megvolt benne az együttműködési készség, lehetett rá támaszkodni, kezelhető volt. Az 1950-es évek rendszere politikailag azért tartotta hasznosnak Jauszt, mert személyét szakmai megfelelése mellett alkalmazkodásra hajlandónak találták. Ugyanakkor a rendszer azt a Jausz Bélát menedzselte, aki aligha illett bele. Jelen volt a minisztériumban, a szakmai közéletben, az egyetemen, de nem vált a rendszer elkötelezettjévé. Egész megjelenésében, külső jegyeiben, az otthonát jellemző miliőben, ahogyan ezt a visszaemlékezők egyöntetűen felidéznek, a régi polgári értékeket idézte. A polgári értelmiségi létforma melletti elkötelezettsége nyilvánult meg Eötvös collegiumi kapcsolataiban, a kapcsolatok pályája során való fel-felbukkanásában. Rektorként az egyetemen és a minisztériumban számos egykori kollégiumi diákkal volt munkakapcsolatban. A polgári értékekhez, tradíciókhoz látványos kötődésének tekinthető, hogy ragaszkodott az egyetemi díszruhák elkészítéséhez, viselésének újra bevezetéséhez. A szakmaiság, a régi értékek megtartása mellett szolgálta a rendszert. Forrásaink tanulmányozása alapján úgy tűnik, Jausz esetén a karriert segítő kétségtelen megalkuvásoknak nem esett áldozatul középosztályi identitása és elvei. Ezzel az attitűddel ki tudta kerülni a politikai támadásokat. Úgy véljük, ez a habitus Jausz Béla túlélési stratégiájának nevezhető. Egyetemi működése során is megőrizte pedagógusi arculatát, professzorként, rektorként is a tanári magatartás jellemezte.

Jausz Béla rektorsága idején került sor a korábban megszüntetett tanszékek és a Nyári Egyetem újbóli megszervezésére, az egyetemi szimbólumok visszaállítására. Ekkor dolgozta ki az Egyetemi Tanács az új doktorálási szabályzatot. Rektorként sorsa újra összekapcsolódott a tanárképzéssel és 1958-ban az egyetem mellett újonnan felállított gyakorló hellyel. Jausz jelentős szerepet játszott a gyakorlóiskolák szervezését és irányításukat közvetlenül a tudományegyetemekhez kapcsoló minisztériumi határozatok előkészítésében, a javaslatok megfogalmazásában. Törekedett az egyetemi autonómia újbóli megteremtésére, az egyetem tudományos minősítő tevékenységének újraszervezésére.

Jausz kivételes intellektusú személyében, nyugatias gondolkodásában, világlátásában a családtól és az Eötvös Collegiumban kapott szellemi örökség nyilvánult meg. A Collegiumban folyó minőségi oktatás és a magas színvonalú képzés örökre elkötelezte tagjait az intézet iránt. Az egy iskolához, azonos szellemi műhelyhez tartozás biztosította az azonosságélményt a tagok számára. Függetlenül attól, hogy ki mikor járt a Collegiumba, a

tagok számíthattak egymásra, és tartották egymással a kapcsolatot a Collegium 1950-es bezárása után is. Az egykori diákok tudtak társaikról, számon tartották egymás pályafutását. Joggal gondoljuk, hogy az Eötvös Collegium mint védszövetség működött az egymást ismerő tagok között. Úgy véljük, Jausz Béla pályáját meghatározzák és végigkísérik itteni kapcsolatai. Jausz Béla életében a Collegium tagjai közötti kapcsolati háló a szakmai haladását előremozdító tényezőként jellemezhető.

Jausz további kapcsolatai között említhetjük a gyakorló gimnáziumból az 1940-es években az oktatáspolitikába került kollégáit. Így Kiss Árpádot, aki 1944-ben az Országos Közoktatási, később az átalakult Köznevelési Tanács ügyvezetője, majd a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársa lett. Molnár Józsefet, aki az Országos Köznevelési Tanácsban kapott szerepet. Kovács Mátét, aki 1943-tól szintén az Országos Közoktatási Tanácsnál kezdte meg működését, később a VKM államtitkáráként dolgozott. Simon László 1945-től kultuszminisztériumi államtitkár volt. Szondy György 1945 után a közoktatásügyi minisztériumba került. Barra György 1945-1949 között minisztériumi tanácsos volt a VKM-nél. Az egykori kollégák, barátok kapcsolatai révén Jausznak voltak ismerősei a minisztériumban.

A fentebb vázolt kapcsolati erőket úgy tekintjük, hogy ezek egyes élethelyzetekben segítették Jausz Béla szakmai karrierjét. Előrehaladásában jelen volt továbbá saját habitusa, az, hogy lényeges önfeladás nélkül volt képes teljesíteni szakmai vállalásait, megőrizte környezete és tanítványai megbecsülését.

4. Összegzés

Összességében megállapíthatjuk, hogy Jausz Béla szakmai életpályájára – számos pályatársához hasonlóan – jellemző volt, hogy előbb a tanári munkában bizonyította rátermettségét, innen emelkedett ki és került egyetemi katedrára. Az ambiciózus tanuló, a hosszú iskolai gyakorlattal rendelkező tanár és a tanári pályáról való kiemelkedés típusjegyeit hordja magán. A dolgozat címében jelzett pedagógus professzor jelző azt jelenti, hogy Jausz Béla pályája egészen pedagógusként azonosította önmagát. Középiskolai tanárként indult, aki pályája egészen a középiskolát értő ember maradt. Felvállalta ezt a tanári múltat, az itt szerzett tanítási gyakorlatot. Jausz Béla a gyakorlatból induló, jól képzett gimnáziumi tanárból lett előbb gyakorló iskolai igazgatóvá, majd egyetemi oktatóvá, tanszékvezetővé, pályája csúcán pedig egyetemi rektor. Tanári adottságainak szerencsés kombinációja miatt az alkalmazott pedagógia szakértője volt, viszont a vele azonos beosztásban lévő pályatársak tudományos munkásságának színvonalát nem érte el, keveset publikált.

Úgy véljük, hogy a középosztályi értelmiségi szellemi örökség és kapcsolatrendszer, a megszerzett tanári gyakorlat, a szakmai innováció képessége, valamint az ambíció és kompromisszumkészség segítették karrierjét.

A szerzőnek az értekezés tárgyában megjelent publikációi

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2012): Jausz Béla kisújszállási évei. *Képzés és gyakorlat*, 10. 1–2. 183-195. ISSN 1589-519-x.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2012): How to retell the past using oral history. *Life and school Journal for the Theory and Practice of Education*, 28. 108-115. ISSN 0044-4855.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2011): Adalékok a két világháború közötti hazai tanárképhez. *Educatio*, 2. 258-264. ISSN 1216-3384. (Társszerző: Vincze Tamás.).

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010a): Jausz Béla alakja tanítványai szóbeli emlékeiben. In FENYŐ IMRE–RÉBAY MAGDOLNA (szerk.): *Felszántatlan területeken. Tanulmányok Brezsnýánszky László 65. születésnapjára*. Debrecen, Csokonai Kiadó. 88-103. ISBN 978-963-260-225-7.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010b): Tanárkép a két világháború közti szaksajtóban. In BREZSNÝÁNSZKY LÁSZLÓ (szerk.): *Kutatás és képzés. In honorem Orosz Gábor*. Debrecen, Nyíregyháza, Élmény '94. Bt. 227–234. ISBN 978 963 88052 5 6.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010c): Az Oral history források jelentősége. In JUHÁSZ ERIKA (szerk.): *Harmadfokú képzés, felnőttképzés, és regionalizmus* Debrecen, CHERD Hungary. 292–298. ISBN 978-963-473-277-8.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010d): Az Oral history kutatási módszer bemutatása. In KOVÁCSNÉ BAKOSI ÉVA (szerk.): *Társadalomtudományi Tanulmányok III. Tanulmánykötet a kar oktatóinak írásaiból*. Hajdúböszörmény, Kapitális Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft. 31–46. ISBN 978-963-7292-35-4.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010e): A két világháború közti szaksajtó írásaiban megjelenő pedagóguskép bemutatása. In SOÓS ZSOLT (szerk.): *Társadalomtudományi tanulmányok: a*

pedagógia és a történettudományok köréből. Debrecen, Galenos Alapítvány. 39–46. ISBN 978 963 06 9239 7.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010f): A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának működési feltételei. In BUDA ANDRÁS–KISS ENDRE (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia, tanárok, értelmiségiek.* Kiss Árpád Archivum Könyvsorozata VI. kötet. Debrecen, Kapitális Kft. 215-221. ISSN 1587-1150.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009a): A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma története. *Neveléstörténet*, 3–4. 77–90. ISSN 1785-5519.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009b): Jausz Béla a tanítványok emlékezetében és az oral history-források tükrében In BAJUSZ BERNADETT ET AL (szerk.): *Professori Salutem Tanulmányok a 70 éves Kozma Tamás tiszteletére.* Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete. 273–280. ISBN 978-963-473-273-0.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009c): A Debreceni Egyetem Tanárképző Intézetének egykori sikeres iskolája. In KOZMA TAMÁS, PERJÉS ISTVÁN (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2008. Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága. 219–221. ISBN 978-963-503-401-7. (Társszerzők: Bajusz Bernadett, Bicsák Zsanett Ágnes, Brezsnnyánszky László, Erdeiné Nyilas Ildikó, Fenyő Imre.).

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009d): Jausz Béla. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.): *Gyakorlógimnázium a Simonyi úton. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma 1936–49.* Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete. 90-105. ISBN 978-963-473-343-0.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009e): Az emlékeink olyasvalamik, amelyekért hálásnak kell lennünk. *Educatio*, 4. 529–535. ISSN 1216-3384.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009f): Jausz Béla igazgatói tevékenysége a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában. In KERÉKES BENEDEK (szerk.): *II. Nyíregyházi Doktorandusz (PhD/DLA) Konferencia*. Nyíregyháza, IMI Print Kft. 175-178. ISBN 978-963-9909-19-9.

Egyéb publikációk

Vargáné Nagy Anikó (2010): Az ünnepekhez való viszonyulás. *Új Pedagógiai Szemle*, 1–2. 235-242. ISSN 1215-1807.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2008): Difficulties of the transition from nursery school to elementary school in Hungary today. In *Dziecko w swiecie współczesnym, pod redakcją naukową Bożeny Muchackiej i Krzysztofa Kraszeuskiego*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls” 97-118. ISBN 978-83-7308-990-7. (Társszerzők: Kovács György, Kovácsné Bakosi Éva.)